

Bir Tarihinin Kaleminden Osmanlı Dönemi Gördes Halıcılığı Kitabı

Ömür Yazıcı

Öz

Osmanlı Dönemi Gördes Halıcılığı, Yazarı: Doç. Dr. Ertan Gökmen, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 0013, Manisa 2014, Sayfa Sayısı: 248.

A Book on Gördes Carpets in Ottoman Period by an Historian

Abstract

In this issue Ömür Yazıcı presents a new book on Gördes carpets in Ottoman era written by an historian , associate professor Ertan Gökmen.

Tarihi binlerce yıl geriye giden halı sanatının ilk vatanının Asya olduğu, Anadolu ve İran'a Selçuklular vasıtasıyla girdiği kabul edilmiştir. Toplumun ruhunu, kültürünü ve hayat tarzını renklerde, desenlerde ve şekillerde ilmek ilmek işleyen bu sanat, Türklerin yaşadığı her coğrafyada varolmuş, yine Türkler tarafından dünya medeniyetine hediye edilmiş, halı dokuma tekniğini ilk bulanlar Türkler olmuştur. Ne var ki, Türk halıcılığının geçmişine dair yeterli miktarda kaynağın bulunmayışı, Batılı araştırmacıları İran halıcılığına yöneltmiş, bu durum Türk toplumunun sanatını, fikrini ve zevkini yansıtan Türk halıcılığının âtıl kalmasına neden olmuştur. Ayrıca günümüzde Türk halıcılığıyla ilgili yapılan çalışmaların genellikle müzelerde ve koleksiyonlarda bulunan halılar ile halının renk, desen ve motif özellikleri üzerinde yoğunlaşması, karalıktaki kalan hususların aydınlatılabilmesi için Türk arşivlerindeki halıcılıkla ilgili belgelerin incelenmesini gerekli kılmıştır.

Bu konu kapsamında tanıtımı yapacağımız kitap, Gördes Halıcılığı konusundaki bu eksikliği giderebilme amacıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Gördes Halıcılığı ile ilgili belgelere dayalı olarak hazırlanan, Osmanlı Dönemi Gördes Halıcılığı başlıklı kitaptır. Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından desteklenen kitap, Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ertan Gökmen tarafından yazılmış ve Celal Bayar Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır.

Söz konusu kitap, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Doç. Dr. Ferhat Karabulut'un sunuşu ile yazarın önsözü ve giriş kısmından sonra *Türk Devri Halıcılığı, Osmanlı Belgelerinde Gördes Halıcılığı, Gördes Halıcılığı ile ilgili Arşiv Belgelerinin Özet ve Transkripsiyonları* olmak üzere üç bölümden ve eklerden oluşmaktadır.

Kitabın önsözünde Gördes Halıcılığının dünya halı dokumacılığındaki yeri üzerinde durulmuştur. Buna göre; dünya halı literatüründe iki tür düğüm kullanılmaktadır. Birisi Türklere ait "Gördes Düğümü", diğeri İranlılara ait "Sine Düğümü"dür. Dünya halı literatüründeki iki düğüm tekniğinden birisine adını veren Gördes'in Türk Halıcılık Tarihi'nde önemli bir yeri olduğu açıktır. Ayrıca Sovyet Arkeolog Rudenko tarafından 1953 yılında Altay

Dağları'ndaki Pazırık kurganında bulunan ve dünyanın en eski halısı kabul edilen halı da Gördes düğümüyle dokunmuştur. Anadolu'nun küçük bir kasabası olan Gördes'te dokunan halı ve seccadeler, yalnızca saraylara, camilere, mescitlere, konaklara döşenmekle kalmamış, Avrupalı sanatseverlerin evlerini ve tablolarını süslemiş, hikâyelere de konu olmuştur. Bununla birlikte XVII. yüzyılın başlarından XIX. yüzyılın sonlarına, hatta XX. yüzyıl başlarına kadar Gördes halkının geçimini sağladığı halıcılığın, günümüzde Gördes'deki öneminin azaldığı belirtilmiştir.

Giriş bölümünde Gördes Kazâsı'nın coğrafi, tarihi ve sosyo-ekonomik durumundan bahsedilerek eski ve yeni Gördes'e ait fotoğraflara yer verilmiştir. Batı Anadolu'daki Gediz Irmağı'na Manisa Ovası'nda karışan Kum Çayı'nın yukarı kısmında, bu derenin sağ kıyısına hakim yamaç üzerinde kurulmuş eski bir yerleşim yeri olan Gördes halkının, halıcılık ile uğraşma nedeni arazisinin taşlık olması nedeniyle tarıma imkan vermemesidir. Yazar bu durumu Gördesli ayân, eşrâf ve ahâlisinin 1868 yılında hükümet merkezine sunduğu mahzarda yer alan "*Sâye-i pâdişâhîde mutavattın bulunduğumuz Gördüs Kazâsı sengistan (taşlık) bir mahal olup Cenâb-ı Hak ve feyyâz-ı mutlak kalîçe i'mâl ve san'atını lutf ve ihsân buyurarak bu yüzden kesb-i ta'ayyüş etmekte bulunduğumuz...*" ifâdesiyle açıklamıştır. Bu ifâde aynı zamanda kitabın kapağını da süslemektedir.

Birinci bölümde Gördes Halıcılığının daha iyi anlaşılabilmesi için halıcılığa dâir genel bilgiler verdikten sonra, sırasıyla erken dönem Türk Halıcılığı, Selçuklu ve Osmanlı Halıcılığının tarihî gelişiminden bahsedilerek, sözü edilen dönemlere ait halı tipleri ve ayırt edici (renk, desen, düğüm) özellikleri başlıklar hâlinde anlatılmıştır ve Gördes Halıcılığının Türk Halıcılığı içerisindeki önemine değinilmiştir.

Çalışmanın ana bölümü ise, Gördes Halıcılığı ile ilgili arşiv belgelerinin değerlendirilmesinden oluşan ikinci bölümdür. Bu bölümde *Gördes ve Demirci'de kökboya üretimi, Gördes'te halıcılık dışındaki dokuma faaliyetleri, Gördes halılarının tefrişte kullanıldığı yerler, Gördes ve Uşak halıcılığı aleyhine olan faaliyetler karşısında üreticinin tepkileri, Gördes ve Uşak Halıcılığını geliştirmek için kredi yardımı yapılması ve gümrük muafiyeti tanınması, Harem-i Şerîf-i Hazret-i Nebvî için Gör-*

des dışında halı dokutulması ve Gördes halılarının renk ve boyutları gibi konular arşiv belgelerinin ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, kitapta kullanılan arşiv belgelerinin transkripsiyonları ve konuları verilerek sanat tarihçileri ve diğer araştırmacıların kullanmasına ve değerlendirmesine olanak sağlanmıştır. Kitabın sonundaki ekler kısmına “Gördes Ayân ve Eşrâfının, Gördes Halıcılığı aleyhine faaliyette bulunan İzmir ve İstanbul halı tüccarlarının yalan sözlerine itibar edilmemesine dair mahzarın dijital görüntüsü eklenmiştir. Ayrıca Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Konya Etnografya Müzesi, Konya Mevlana Müzesi, Manisa Müzesi, Antalya Müzesi, Vakıflar Halı Müzesi, Moskova Devlet Müzesi, Batı

Berlin Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Londra Victoria and Albert Museum gibi çeşitli müzelerde ve koleksiyonlarda bulunan Gördes’e ait 26 adet halı ve seccade fotoğrafı, kitaba görsel açıdan zenginlik katmıştır.

Gördes Halıcılığına dair bu güne kadar yapılan çalışmalarda, daha ziyâde halıların renk, desen ve şekilleri üzerinde durulmuş; târihi, ekonomik değeri, kullanıldığı yerler, kullanılış amaçları ve kültüre kattığı değerler eksik kalmıştır. İlk defa bu eserde Osmanlı arşivinde bulunan Gördes Halıcılığına dair belgeler incelenerek sözkonusu eksiklik giderilmeye çalışılmış ve Gördes Halıcılığı bir kitap şeklinde ele alınmıştır.